

суб'єкт права. Підсумовуючи можна зазначити, що дані категорії посідають значне місце у багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідженнях і що в різних галузях виступають різні властивості суб'єктів правовідносин.

Література

1. Матузов Н. И. Личность. Права. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права. — Саратов: Саратов. ун-т, 1972. — С. 189–205.
2. Сурилов А. В. Теория государства и права: Учеб. пособие. — К.; О.: Вища шк., 1989. — С. 395–397.
3. Котлюк В. О. Теория права: Курс лекцій: Навч. посіб. для юрид. ф-ів вузів. — К.: Всптурі, 1996. — С. 100.
4. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. — К.: Укр. енцикл., 2001. — Т. 3. — С. 196, 441.
5. Локк Дж. Послание о веротерпимости; Два трактата о правлении // Соч.: В 3 т.: Пер. с англ. и лат. / Ред. и сост. А. Л. Субботин. — М., 1998. — Т. 3. — С. 91–406.
6. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
7. Про державну службу: Закон України від 16 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 52. — Ст. 490.
8. Брушлинский А. В. Субъект: мышление, учение, воображение. — М.; Воронеж, 1996.
9. Мицкевич А. В. Субъекты советского права. — М.: Юрид. лит., 1962. — С. 26–33.
10. Фоменко П. А. Понятие и юридическое содержание трудовой правосубъектности // Проблемы гражданского права и процесса. — Иркутск, 1970. — С. 200–211.
11. Теория права и государства: Учеб. для вузов / Под ред. Г. П. Манова. — М.: БЕК, 1995. — С. 134.
12. Якимов Ю. Я. Статус субъекта административной юрисдикции и проблемы его реализации. — М., 1999. — С. 19.
13. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении. — М.: Юрид. лит., 1974. — С. 126–128, 135.
14. Алексеев С. С. Общая теория права: В 2 т. — М.: Юрид. лит., 1982. — Т. 2. — С. 152.
15. Тихомирова Л. В., Тихомиров М. Ю. Юридическая энциклопедия / Под ред. М. Ю. Тихомирова. — М., 2001. — С. 422.
16. Лазарев Б. М. Компетенция органов управления. — М.: Юрид. лит., 1972. — С. 11–87.
17. Бахрах Д. П. Административное право России. — М.: БЕК, 2000. — С. 177–178.
18. Бачило И. Л. Функции органов управления. — М., 1976.
19. Тихомиров Ю. А. Компетенция, усмотрение, процедуры: Административно-правовое регулирование в сфере экономических отношений. — М., 2001. — С. 19.
20. Тихомиров Ю. А. Государство: развитие теории и общественная практика // Правоведение. — 1999. — № 3. — С. 3–14.

УДК 340.11

Л. А. Акерман

РЕЦЕПЦІЯ ПРАВА ТА ПРАВОВА АКУЛЬТУРАЦІЯ

В останні роки серед понять, які набули значного поширення в професійній юридичній сфері, особливе місце посідають «рецепція права» та «правова акультурація».

Питаннями рецепції права та правовою акультурацією займалися такі вчені, як Ю. М. Оборотов, Л. В. Авраменко, С. Р. Станік, С. С. Алексеев, К. Ясперс, Ж. Карбонь, Г. В. Швеков. Цей перелік можна продовжувати й далі, але, незважаючи

на це, залишаються деякі прогалини у співвідношенні понять «рецепція права» та «правова акультурація». Саме цій проблемі буде присвячена дана стаття.

Насамперед слід вказати на те, що дослідження цієї проблеми має велике значення: 1) теоретичне, бо дозволяє глибше зрозуміти діалектику розвитку права, шляхи його удосконалення; 2) практичне, оскільки дає можливість усвідомити значущість стійкості у збереженні укорінених правових елементів правової системи України, безперспективність обмеження національною самодостатністю і нерозвитку здатності до засвоєння правових цінностей сучасних цивілізованих держав.

У наш час спостерігається інтенсивне зближення і взаємопроникнення різних правових систем на основі обов'язкового для всіх міжнародного права і національних особливостей кожної країни. Це стає зрозумілим, оскільки будь-яке національне право пов'язане з міжнаціональним як згустком тривалого колективного досвіду. Така взаємодія відображає сучасні світові інтеграційні процеси.

Українська правова система переживає важкий період свого становлення і розвитку, але поступово реформується, позбавляється пороків тоталітарного режиму, набуває більш глибоких демократичних і гуманістичних рис. Але в цілому її головні недоліки поки що зберігаються. Це слабка ефективність, незавершеність, розбалансованість, нездатність успішно виконувати притаманні їй регулятивні і охоронні функції, невідповідність новим умовам, ринковим відносинам.

Доведено, що культури не можуть бути ізольовані одна від одної. Явище акультурації — це руйнація замкнутості культур. Відомий філософ К. Ясперс виділив [1] першу руйнацію замкнутості культур в IV тисячолітті до н. е., коли виникли єгипетські цивілізації. Зламавши вузькі рамки племенних культур, ці цивілізації сприяли усвідомленню спільності між ними. Другий переворот у свідомості людей К. Ясперс пов'язує з VIII–III ст. до н. е. (період осьового часу). Це епоха життя великих мудреців і пророків: Конфуція і Лію-цзи в Китаї, Будди в Індії, Заратустри в Персії, старозавітних пророків Ілїї, Ісайї, Іеремії в Палестині, Гомера, Геракліта та ін. знаменитих філософів у Греції. «Осьовий час» породив світові релігії, філософію, сформував уявлення про людство, його цінності та ідеали.

Культурно-історичний процес став розвиватися як взаємодія розрізнених локальних культур (полілінійно), і в той же час формувалася культурна єдність людей (однолінійність). Сьогодні багато хто утверджує єдність світової культури, однак втрата деяких рис національної культури під впливом акультурації не означає навіть в близькому майбутньому втрати відмінностей між культурами взагалі і правовими культурами зокрема. Зрозуміло, що сучасний світ не може існувати в умовах замкнутості правових культур. Тривають процеси правової акультурації, тобто руйнування, подолання цієї замкнутості, коли одна правова система може бути наче прищеплена до іншої [2, 199]. При цьому правова акультурація здійснюється владою з допомогою законодавства і судової практики. Через укладення договорів правова акультурація відбувається приватним шляхом. Правова акультурація, що здійснюється вченими і викладачами, відбувається на рівні юридичної науки і юридичної освіти. Звідси

можна виділити три види правової акультурації: владну, договірну і доктринальну.

За результатами правової акультурації розрізняють: позитивну акультурацію, що свідчить про утвердження правового інституту, і негативну акультурацію, пов'язану з виродженням правового інституту або відмовою від його використання.

Як приклад правової акультурації може бути названа адаптація шведського права в Росії. Військові артикули Карла XI від 1683 р., які містили шведське військово-кримінальне право, в 1716 р. під безпосереднім наглядом Петра I були подані в артикулах, які в значній мірі повторювали шведські. Але через нестачу норм, що регулювали кримінальне покарання цивільних осіб, встановлювалось, що ці військові артикули застосовуються по відношенню до цивільних осіб. Ці норми шведського військового кримінального права були основою російського кримінального права аж до XIX ст. [3].

Схиляння Петра I перед шведськими інститутами визначило в 1715–1722 рр. копіювання шведської системи колегій і шведської судової системи, що забезпечили модернізацію адміністративного і судового порядку в Росії.

Рене Давид називає серед інститутів, запозичених Францією із законів інших країн, англійські положення про чеки, бельгійський закон про відстрочку виконання покарання, німецьку компанію з обмеженою відповідальністю [4, 11].

Він же звертає увагу на необхідність вивчення питання, чи треба запозичувати нове поняття, чи це поняття корисне тільки в особливих умовах країни, де воно виникло. З іншого боку, він ставить запитання: чи не стануть деякі проведені систематизації моделями для інших країн, наприклад, це можуть бути італійський Кодекс морської навігації або бельгійський Судовий кодекс [4, 66, 82]. Національна правова система як результат розвитку відповідної національної правової культури являє собою достатньо стійку цілісність у відносинах з іншими правовими системами. Однак і вона підвладна взаємодії як на рівні окремих правових норм і рішень, так і в рамках правових інститутів і навіть галузей права.

За ступенем відкритості іноземним правовим нормам всі інші галузі права переважають міжнародне приватне право. Склалася навіть специфічна різновидність правових норм, за допомогою яких вирішуються питання про закон, що підлягає застосуванню. Ці норми іменуються колізійними. Більш того, вважається, що наявність колізійних норм може бути доведена до існування специфічного колізійного права [5]. Між тим взаємодія правових систем відбувається не тільки в сфері приватного права, такого роду ситуації можуть бути виділені в конституційному, кримінальному, адміністративному і інших галузях публічного права.

У діалозі правових культур виявляється, що самотність є невід'ємною властивістю національної правової культури, визначним моментом в її існуванні. Наростання взаємодії правових культур максимально розширює простір правової культури, вимагає від кожної правової культури стійкості по відношенню до інших правових культур і здібності до засвоєння інновацій.

У ролі глобальної акультурації розглядається рецепція, при якій принципово змінюється національна правова система, відбуваються глибинні зміни в правовій культурі, глобальне запозичення елементів іноземного права — його сутності, системи або її структурних основних елементів (галузі, інститути). Сама назва «рецепція» виникла у зв'язку з конкретною ситуацією рецепції римського права в Німеччині в XIV–XV ст. [6]. При рецепції у суспільство інтегрується зарубіжна правова система в цілому. Рецепція — один із варіантів акультурації, але варіант, отримавший певну самостійність. Сама назва «рецепція» іде від конкретного історичного прикладу, а саме рецепції римського права у Германії у XIV–XV ст. [2, 199–200].

Відомою ж рецепція права стала завдяки рецепції римського приватного права, тобто відродження, сприйняття духу, запозичення головних засад та основних положень наступними цивілізаціями. Це явище належить до числа найбільш цікавих явищ становлення і розвитку системи права. Ареал безпосередньої рецепції римського права охоплює практично всю Європу. Крім того, має місце опосередкована (похідна) рецепція, яка відбувається шляхом запозичення римсько-правових ідей та правових рішень не безпосередньо з першоджерел, а через ті системи права, де рецепція відбувалася раніше. Як правило, цей вид рецепції є характерним для колишніх колоній — країн Латинської Америки, меншою мірою — Азії, де домінують норми шариату, а саме Корану, Сунни, іджми, кійясу, а також інших джерел мусульманського права.

Похідна рецепція може також мати місце у країнах, які через якісь обставини опинились на узбіччі загального циклу розвитку цивілізацій (наприклад, державність сформувалась вже після того, як пройшла хвиля рецепції). Нарешті похідна рецепція можлива й тоді, коли країна, яка не належить до європейської цивілізації, запозичує положення чужого законодавства, визначаючи його переваги, придатність до регламентації економічних відносин, учасником яких вона є [7].

Таким чином ми бачимо, що поняття «правова акультурація» і «рецепція права» взаємопов'язані, але між ними проявляється відмінність, своєрідне домінування одного терміна над іншим за масштабністю змін. Вважаю, що рецепція права походить від правової акультурації технікою, але рецепція у порівнянні з правовою акультурацією за обсягом правових запозичень, новацій у праві країн, де вона відбувається, — набагато глобальніше явище.

Література

1. Ясперс К. Сущность и значение истории. — М.: Политиздат, 1991. — С. 527.
2. Карбонье П. Юридическая социология. — М.: Прогресс, 1986. — С. 199–200.
3. Апперс Э. История европейского права. — М.: Наука, 1994. — С. 255.
4. Давид Р., Жоффре-Спиноза К. Основные правовые системы современности. — М.: Международ. отношения, 1996. — С. 11, 66, 82.
5. Зверков В. П. Международное частное право: Курс лекций. — М.: Юрма, 1999. — С. 18–24.
6. Оборотов Ю. М. Традиції і новації у правовому розвитку. — О.: Юрид. л-ра, 2001. — С. 100.
7. Вплив цивілізаційної орієнтованості України на можливість і характер рецепції римського приватного права в її законодавстві // Актуальні проблеми політики. — 1998. — Вип. 3–4. — С. 48.